

DÜNYA PUL SİSTEMİNİN YARANMASI VƏ FORMALAŞMA XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: pul, dəyər, qızıl sikkə, barter, təkamül, kağız pullar

Ключевые слова: деньги, ценность, золотая монета, бартер, эволюция, бумажные деньги

Key words: money, value, gold coin, barter, evolution, banknotes

Pul – bəşəriyyətin ən böyük nailiyyətlərindən biridir. Pul iqtisadiyyat elminin çox maraqlı aspektidir. “Pul insanı ovsunlayır. Pul üçün insanlar əzab, əziyyət çəkirlər. İnsanlar pulu əldə etmək üçün çox maraqlı üsullar fikirləşirlər və onları xərc etmək üçün işə daha da maraqlı üsullardan istifadə edirlər. Pul – ondan azad olmaqdan başqa cür istifadəsi mümkün olmayan yeganə maldır. Pul onu xərc etməyə və ya sərmayə kimi yerləşdirməyiniz müddətdə sizi yedizdirməyəcək, geyindirməyəcək, sığınacaq verməyəcək və əyləndirməyəcəkdir. İnsanlar pul üçün hər şey edir və demək olar ki, pul insan üçün hər şey edəcəkdir. Pul cazibədar, təkrar, maskalarını dəyişən tapmacadır” [1, səh. 137].

Pul iqtisadiyyatın işinə yardım edən istənilən iqtisadi sistemin vacib elementlərindən biridir. Əgər mövcud pul sistemi yaxşı işləyirsə, o, istehsalat prosesinin bütün mərhələlərinə, gəlir və xərclərin dövriyyəsinə həyatı güc verir, mövcud istehsalat güclərinin və əmək ehtiyatlarının tam istifadəsinə imkan yaradır. Əksinə, mövcud pul sistemi pis işləyirsə, bu istehsalat səviyyəsinin, məşğulluğun azalmasının və ya kəskin tərəddüdlərinin əsas səbəbi ola bilər.

Pul – ümumi ekvivalent qismində istifadə olunan universal malın xüsusi növüdür, onun vasitəsi ilə digər malların dəyəri ifadə olunur. Pul mübadilə, ödəniş, dəyərin ölçülməsi, sərvətin yığılması funksiyalarını yerinə yetirən unikal maldır. Müasir iqtisadiyyatda pulların dövriyyəsi bütün növ malların dövriyyəsinin dəyişməz şərtidir. Pulun sayəsində malların müqayisəsi, dəyişməsi zamanı lazım olan vahid dəyər ölçüsünə malik olmaq olur.

Pul – digər rifahların (ümumi ekvivalentin) dəyərinin ölçmə funksiyalarını yerinə yetirən və ya mübadilə zamanı hesablaşmaların həyata keçirilməsi vasitələri (mübadilə vasitələri) ölçmə funksiyalarını yerinə yetirən rifahlardır. Pul – mütləq likvidliyə malik rifahdır. Pul – insanlar arasında münasibətlərin qurulduğu iqtisadi kateqoriyadır.

İlk növbədə pulun köməyi ilə alınan rifahların çeşid və miqdar seçiminin, əqdin həyata keçməsinin vaxtı və yerinin, həmçinin əqd üzrə kontragentlərin qənaəti əldə olunur. Barter iqtisadiyyatında bu tutulmalar o qədər böyük olardı ki, onlar istənilən mübadilə aktının həyata keçməsinə bloklayardı, əməyin bölgüsü minimal olardı və bir çox fəaliyyət növü yaranmazdı. Əks halda özünə saçı düzümü etdirmək istəyən iqtisadçının özünə iqtisadiyyat üzrə mühazirə dinləməyi istəyən bərbər tapmasını labüd edən iqtisadiyyat yaranardı və ya digər bir nümunə, özünə palto tikdirmək istəyən aktyor onun filmlərdə və s. rolları ilə maraqlanan dərzisi tapmalıydı.

Pulun köməyi ilə rifahın dəyərinin ölçülməsində ayırmaların böyük qənaəti nail olunur. Ümumi ekvivalentə dair razılığın əldə olunduğu iqtisadiyyatda individlər asanlıqla mübadilə proporsiyalarını tərtib edə bilər. İki malın qiyməti məlumdursa, onların nisbi dəyəri aydındır.

Qeyd etmək lazımdır ki, mal mübadilə münasibətləri yarandığı andan etibarən obyektiv şəkildə bazarda ümumi ekvivalent olan bütün mallar üçün rahat vasitənin axtarışına cəlb olunmuşdur. Belə bir ekvivalent kimi müxtəlif vaxtlarda bürünc, dəmir, mis, gümüş, qızıl olmuşdur. İlk növbədə onlar bəzək əşyası, silah, əmək aləti kimi istifadə olunurdu, adətən, təsadüfi formalara və ölçülərə

malik olurdu. Külçələrlə heçəbləşmək üçün onları tərəzidə çəkmək lazım olurdu, lakin, adətən, külçələri daha kiçik hissələrə bölmək lazım olurdu.

Mal istehsalının artımı və mal mübadiləsinin genişlənməsi, bu proseslərə böyük sayda sənətkarların və digər iştirakçıların cəlb olunması metal pulların gələcəkdə standartlaşmasına və onların ölçülərinin pərakəndə ticarətin tələbatına uyğun şəkllə salınmasına yardım etmişdir. E.ə. XII əsrdə Çində, e.ə. VII əsrdə Aralıq dənizi bölgəsi ölkələrində – Lidiya və Efqinada çəkisi, ölçüsü və tərkibi eyni olan metal pullar yaranmışdır. Tədricən onlar dairəvi, istehsalı və istifadəsi rahat formaya malik olmuşdur. Ənənəvi külçələrdən onlar daha kiçik ölçüləri ilə fərqlənirdi, həmçinin onların ödəmə qabiliyyəti və əsas parametrləri (ölçü, tərkibi, çəkisi) bu və ya digər səviyyədə dövlət tərəfindən təmin olunur və müdafiə olunurdu. Beləliklə, metal pulların hökmranlıq etdiyi uzunmüddətli bir dövr başladı.

Bu pulların təkamülünün vacib nəticələrindən biri onların nominalının – pul metalının müəyyən çəki standartını tərənnüm edən və pulların adları qismində qalan anlayışların yaranması olmuşdur. Əsrlərin süzgəcindən keçid bu günə qədər gələn sikkə adları – draxma, frank, marka, taler və digərləri pul metallarının müəyyən çəkilərini bildirirdi.

Pulların külçələrdə olmayan yeni keyfiyyətləri hesablaşmaların həyata keçirilməsi zamanı sadəcə onların sayılması ilə məhdudlaşmağa və vaxt ötdükcə onları çəkməkdən imtina etməyə imkan verirdi. Bu keyfiyyətlərin əlamətləri əvvəlcə pul vahidlərinin bir tərəfinə vurulan, sonradan isə iki tərəfində vurulan nişan və yazılar olmuşdur, e.ə. V əsrdən başlayaraq isə onlar məcburi atribut xarakteri almışdır [2, səh 59].

Dövriyyəyə daxil olan pullar «moneta» adını Qədim Roma dövlətinin yeni sikkə evi yerləşən Kapitoliy təpəsində məbədin tərkibində olan Yunonanı (Juno Moneta – Qoruyan Yunona) adından götürmüşlər. Sikkələrin yaranması mal-pul münasibətlərinin inkişafı ilə şərtlənmişdir. Bu hadisədə pul metalının vacib keyfiyyətlərindən biri olan dəyər reallaşırdı. Külçələrə nisbətən dövriyyəsi daha rahat olan sikkələr qısa müddət ərzində bütün dünyada geniş yayılmışdır.

Çoxəsrlilik tarixi ərzində sikkə şəklini dəyişmişdir, hər bir dövr onun üzərində öz «izini» qoymuşdur. Belə ki, e.ə. VII-V əsrə aid olan qədim sikkələrdə yalnız bir neçə primitiv dərinliklər görmək olar. V əsrdən başlayaraq şəhərlərin adlarının baş hərfləri, daha sonra şəhərlərin və hökmdarların adlarının qısaldılmış adları yaranmışdır. Qədim Roma sikkələrində ayrı-ayrı rəqəmlər və hərflər sikkələrin nominalını bildirirdi. Məsələn, 1 rəqəmi bir ass (bir roma funtuna, yəni 12 mis unsiyasına bərabər çəki) demək idi, S hərfi isə $\frac{1}{2}$ ass demək idi. Qədim Efqinanın ilk gümüş draxmalarında tıbağalar təsvir olunub, Persiya çarı Darinin (e.ə. VI-V əsrlər) qızıl sikkələrində isə yaydan ox atan çar təsvir olunub. Qədim Roma sikkələrində allahlar, qəhrəmanlar və imperatorlar təsvir olunmuşdur. Daha sonra feodal dövrdə onları kralların, çarların və kilsə ierarxlarının portretləri əvəz etmişdir. Burjuaziya respublikalarının sikkələrində monarxların və müqəddəs insanların təsvirlərini dövlət gerbləri, müxtəlif simvollar və yeni tarixi hadisələrin süjetləri əvəz etmişdir.

Bir çox əsrlər boyunca, XIX əsrin əvvəlinə qədər bir çox ölkələrin pul sistemlərində eyni statusa malik qızıl və gümüş sikkələrin paralel istifadəsi hökmranlıq edirdi. Bu zaman qızilla gümüş arasında qiymət nisbəti müəyyən olunmurdu, bazar mexanizmləri ilə tənzimlənirdi. Bəzi ölkələrdə isə tam qiymətə malik qızıl və gümüş sikkələrin istifadəsi dövlət tərəfindən müəyyən olunan qızilla gümüş arasında qiymət nisbətində həyata keçirilirdi.

1816-cı ildən 1900-cü ilə kimi bir çox ölkə qızıl və ya qızıl sikkə standarta keçmişdir, bu zaman ölkənin əsas pul vahidi tam dəyəri olan istifadə olunan qızıl sikkədə kəsilirdi. Onun nominalı tərkibində olan qızılın dəyərində idi. Bu zaman banknotların qızıl sikkələrə maneəsiz mübadiləsi təmin olunurdu. Gümüş və mis sikkələr isə dəyişdirilən pul rolunu oynayırdu. Bu zaman dəyişdirilən pulların metal dəyəri bu və ya digər qaydada qızıl sikkəyə bağlı olurdu. XX əsrin əvvəlinə mal istehsalı böyük miqyas əldə etmişdir və malın kütləsinin artan həcminə xidmət üçün daha çox sayda pul tələb olunurdu.

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlində iri məşin istehsalının inkişafı ilə kəskin artan mal kütləsi ilə qızıl standartının şərtləri ilə pul metalının faktiki olması ilə məhdudlaşan pul sayı arasında əhəmiyyətli disproporsiyalar yaranmışdır. Bununla belə, qızıl standart birinci dünya müharibəsinə kimi

bir çox ölkədə mövcud olmuşdur. Birinci dünya müharibəsinin əvvəlində isə bütün ölkələr hərbi strateji ehtiyatların formalaşması məqsədi ilə dövrüyyədən qızıl və gümüş sikkələri çıxartmışdılar. Pul mübadiləsində onların yerini təmin olunmamış banknotlar və dəyişdirilən sikkə tutmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq prinsipial yeni pul sistemləri formalaşmışdır, onlar şəxsi mal dəyərində malik olan real pul əsasında formalaşmırdı, onların pul nişanı adlanan surroqatlarına əsaslanırdı, bu surroqatlar qızıl təmin olunmamış banknotlara, xəzinə biletlərinə, bahalı olmayan ərintilərdən sikkələrə əsaslanırdı. Tam dəyərli qızıl sikkədən fərqli olaraq bu surroqatlar əmtəə bazarında dəyərə malik deyildi, çünki bu dəyər çox kiçik idi, surroqatlar yalnız onların sahibinin onların əvəzində müəyyən dəyər almaq hüququnu bildirirdi. Pul nişanları bu halda dəyər vasitəli nümayəndəli qismində çıxış edirdi.

Böyük maddi zərərlərə və təsərrüfat fəaliyyətinin pozulmasına səbəb olan birinci dünya müharibəsi bütün ölkələrin hökumətlərini real dəyərlərlə təmin olunmayan pul nişanlarının böyük sayda buraxılmasına vadar etmişdir. Nəticədə müharibə bitdikdə bu ölkələr qiymətsiz pullarla qalmışdı. İnflyasiya prosesləri 30-cu illərə qədər bir çox ölkəni əhatə etmişdir. İnflyasiyaların səbəb olduğu iqtisadi və maliyyə sahəsində deformasiyalar o qədər ciddi olmuşdur ki, müharibədən sonrakı Avropanın bir çox ölkələrində qızıl standartını bərpa etmək istəyi uğursuz alınmışdır.

Kağız pullar tam dəyərli pulların nişanı, nümayəndəsidir. Tarixən kağız pullar metal dövrüyyədən yaranıb. Onlar dövrüyyədə olan gümüş və ya qızıl sikkələrin əvəzləyicisi kimi yaranmışdır. Tamhüquqlu pulların əvəzləyicilərinin dövrüyyə imkanına obyektiv şəkildə pulların dövrüyyə vasitəsi kimi fəaliyyəti həqiqiliyi, təcrübəsi səbəb olmuşdur. Gümüş və qızıl sikkələrin istifadəsinin çox əsrlik tarixi ərzində müşahidə edilmişdir ki, silinmiş və xarab olmuş sikkələr, yəni real çəkisini itirmiş sikkələr tam dəyərə malik sikkələrlə birgə dövrüyyədə olur və eyni dəyəri ifadə edir. Bütün bunlar metal sikkələri praktiki olaraq dəyəri olmayan kağız pullarla əvəz etmək fikrini yaratmışdır. Düzdür, bunun üçün əsrlər tələb olunmuşdur. Qeyd edək ki, metal pullar XII əsrdə Çində, e.ə. VII əsrdə Aralıq dənizi bölgəsi ölkələrində – Lidiya və Efqinada yaranmışdır. Bununla belə ilk kağız pullar Çində eramızın XII əsrində yaranmışdır, Avropada və Amerikada yalnız XVII-XVIII əsrlərdə yaranmışdır. Rusiyada kağız pullar (assiqnasiyalar) 1769-cu ildən istifadə olunur.

Kağız pulların mahiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar pul nişanıdır və metala dəyişdirilmir. Bu səbəbdən kağız pullar dövrüyyədə nümayəndəlik dəyərində malik olur və alıcı və ödəmə vasitəsi rolunu oynayır.

Kağız pulları kim buraxa bilər? Kağız pulların emitenti ya dövlət xəzinədarlığı, ya mərkəzi banklardır. İlk halda xəzinədarlıq kağız pulların buraxılmasını şəxsi xərclərinin ödənilməsi üçün istifadə edir. İkinci halda bu dolayı yolla həyata keçirilir, yəni mərkəzi bank dəyişdirilməyən banknotlar buraxır və onları dövlətə borc kimi verir, dövlət isə pulları öz büdcə xərcləri üçün istifadə edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi təbiətinə görə kağız pullara dövrüyyədə qeyri-sabitlik və qiymətdən düşmə xasdır. Kağız pul mübadiləsinin qeyri-sabitliyi ilk növbədə onunla əlaqədardır ki, kağız pulların buraxılışı nəinki pula mal dövrüyyəsi tələbatı ilə tənzimlənir, həmçinin dövlətin maliyyə ehtiyatlarında daim artan tələbatı ilə tənzimlənir. Bundan əlavə kağız pulların artığının dövrüyyədən avtomatik çıxarılması mexanizmi yoxdur.

Kağız pullara xas olan çatışmamazlıqlar kredit pulların istifadəsi sayəsində böyük dərəcədə kənarlaşdırıla bilər.

Kredit pullar. Əmtəə münasibətlərinin ümumi həcm aldığı şəraitdə təsərrüfat təcrübəsində kommersiya bank kreditinin istifadəsinin genişlənməsi öz funksiyasına, dövrüyyə sahəsində, təminatına və s. görə adi pullardan fərqlənən kredit pullar ümumi əmtəə olmasına səbəb olmuşdur. Kredit pullar ictimai-iqtisadi prosesin daha inkişaf etmiş, ali sahəsinə xasdır. Onlar sərmayənin istehsalı əldə etdiyi və ona əvvəlkindən fərqli dəyişmiş və spesifik forma verdiyi zaman yaranır.

Dövrüyyə inkişaf etdikcə ödənişin pul forması ani olur. Eyni zamanda əmtəə nəinki pul hesabına, həmçinin istehsal hesabına ictimai tanınır. Bununla əlaqədar olaraq kapitalizmdən əvvəlki dövrdə olduğu kimi kredit pulları əmtəə-pul dövrüyyəsindən deyil, istehsalatdan, sərmayənin dövrüyyəsindən yaranır. Pul sərmayəsi kredit pullar formasında çıxış edir.

Kredit pullar aşağıdakı təkamülü keçmişdir: veksəl, banknot, çek, elektron pullar, kredit kartları.

Veksəl – onda göstərilən məbləğin müəyyən müddətdən sonra ödənilməsi barədə borclunun yazılı öhdəliyi (sadə veksəl) və ya kreditörün borcluya əmridir (ötürmə veksəl-tratta). Sadə və ötürmə veksəllər – kommersiya vekselinin, yəni ticarət əqdi əsasında yaranan borc öhdəliyinin növüdür. Həmçinin maliyyə veksəlləri, yəni müəyyən məbləğdə pulun borc verilməsindən yaranan borc öhdəlikləri mövcuddur. Xəzinə veksəlləri onların növüdür. Sonuncu qısamüddətli hökumət qiymətli kağızdır, onların qüvvədə olma müddəti bir ildən çox olmur (adətən 3-6 aydır). Bu zaman borclu dövlət olur. Dost veksəlləri belə bir veksəllərin banklarda uçuğu yolu ilə pulların alınması məqsədi ilə kontragentlərin bir-birinə yazdığı real kommersiya əqdi ilə bağlı olmayan pulsuz veksəllərdir.

Veksəlin xarakterik xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- a) abstraktlıq (veksəldə əqdin konkret növü göstərilməyib);
- b) mübahisəsizlik (notarius tərəfindən imtina haqqında akt tərtib olunandan sonra məcburi tədbirlərin həyata keçməsinə qədər məcburi ödəniş);
- c) dövriyyəlik.

Banknot – bankın borc öhdəliyidir. Hal-hazırda banknot müxtəlif kredit təşkilatlarının və dövlətin veksəllərinin, kreditləşməsinin uçuğu yolu ilə mərkəzi bank tərəfindən buraxılır.

Banknotların – kredit pullarının bu növünün – dövriyyəyə buraxılmasını müxtəlif təsərrüfat prosesləri ilə bağlı həyata keçirilən kredit əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi zamanı banklar həyata keçirir. Onların dövriyyədən çıxarılmasını xərclər həyata keçirildikdə və dövlət tərəfindən gəlir əldə olunduqda deyil, təsərrüfat prosesləri ilə bağlı yerinə yetirilən kredit əməliyyatları əsasında həyata keçirirlər.

Kredit pulların xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onların dövriyyəyə buraxılması pul dövriyyəsinin həqiqi tələbatı ilə uzlaşır. Bu o deməkdir ki, kredit əməliyyatları istehsalın və məhsulun reallaşmasının real prosesləri ilə bağlı həyata keçirilir. Borc bir qayda olaraq müəyyən ehtiyat növlərinin istifadə edildiyi təminat kimidir. Borcların ödənilməsi dəyərlərin qalıqlarının azalması zamanı həyata keçirilir. Bu borc alanlara təqdim olunan ödəmə vəsaitlərinin həcmi pulların dövriyyəsinə həqiqi tələbatla uzlaşdırmağa kömək edir. Məhz bu xüsusiyyət kredit pullarının vacib üstünlüyüdür.

Kredit pulları (banknotlar) və kağız pul nişanları arasında ən əhəmiyyətli fərq onların dövriyyəyə buraxılması xüsusiyyətlərindən ibarətdir. Əgər banknotlar kredit əməliyyatları ilə bağlı dövriyyəyə buraxılırsa, kağız pullar belə bir uzlaşma olmadan dövriyyəyə daxil olur.

Kommersiya banklarının yaranması və sərbəst pul vəsaitlərinin cari hesablarda birləşməsi ilə dövriyyəsinin **çek** kimi kredit aləti yaranmışdır. Çek – ötürmə vekselinin növüdür, onu əmanət qoyan kommersiya və ya mərkəzi banka yazır. Çek cari hesab sahibinin banka çekəqədim edənə müəyyən məbləğdə pul verilməsi və ya pul vəsaitlərinin digər cari hesaba verilməsi haqqında yazılı əmridir. Çeklər ilk dəfə İngiltərədə 1683-cü ildə yaranmışdır.

Çekdə olan əmr hüququ və onu ödəmək öhdəliyi bankla müştəri arasında çek müqaviləsinə əsaslanır, bu müqaviləyə əsasən müştəriyə həm özünün, həm borc vəsaitlərini istifadə hüququ verilir. Bank təqdim olunan çekləri nəgd qaydada və ya çekverənin bu və ya digər bank müəssisəsində hesabından vəsaitlərin köçürülmə yolu ilə ödəyir. Çek qısamüddətli hərəkət aləti kimi ödəniş vasitəsi statusuna malik deyil və pulların emissiyasından fərqli olaraq dövriyyədə olan çeklərin sayı qanunvericiliklə tənzimlənmiş, tam şəkildə kommersiya dövriyyəsinin tələbatı ilə müəyyən olunur. Bu səbəbdən çeklərlə hesablaşma şərti xarakter daşıyır: borclu tərəfindən çekin təqdim olunması onun kreditör qarşısında öhdəliyini ödəmir – bu öhdəlik yalnız çekin bank tərəfindən ödənilməsi anı ödənilir.

Beləliklə, çekin iqtisadi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o bankda nəgd pulların alınması vasitəsi kimi çıxış edir, dövriyyə və ödəniş vasitəsi kimi çıxış edir və nəhayət, nəgdsiz hesablaşmalar alətidir. Məhz çeklərin əsasında nəgdsiz ödənişlər sistemi yaranmışdır, bu zaman qarşı iddiaların əsas hissəsi nəgd pulların iştirakı olmadan ödənilir.

Çek dövriyyəsinin sürətli inkişafı, çeklərin inkassasiyası üzrə əməliyyatların artması emala tutulmaların əhəmiyyətli artımına səbəb olmuşdur. Daha sonradan, bank sahəsinə elmi-texniki proq-

ress nailiyyətlərinin tətbiqi sahəsində çeklərin emalı və cari hesabların aparılması EHM istifadəsi bazasında mümkün olmuşdur. Nəğdsiz pul hesablaşmaları təcrübəsinin genişlənməsi, bank əməliyyatlarının mexanikləşməsi və avtomatlaşdırılması, EHM daha təkmil nəsilərinin geniş istifadəsinə keçid **elektron pulların** istifadəsi ilə borcun ödənilməsinin və ya verilməsinin yeni üsullarının yaranmasını şərtləndirmişdir.

Elektron pullar – bankların kompyuter yaddaşının hesablarında olan pullardır, onlara sərəncam verilməsi xüsusi elektron qurğu vasitəsi ilə həyata keçirilir. Elektron əsasda ödəniş sisteminin yayılması pul dövriyyəsinin təkamülünün keyfiyyətə yeni mərhələyə keçməsinə bildirir.

EHM yayılması əsasında bank işində çeklərin **plastik kartlarla** əvəz olunması imkanı yaranmışdır. Plastik kartlar nəğd pulları və çekləri əvəz edən, həmçinin sahibinə bankdan qısamüddətli borc almağa imkan verən hesablaşma vasitəsidir. Plastik kartlar daha çox pərakəndə ticarətdə və xidmət sahəsində yayılmışdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Federal Reserve Bank of Philadelphia. Creeping Inflation // Business Review. August 1957
2. Yuryev A.V., Qerasimov V.M. Sikkə bu gün və sabah // Pul və kredit. 1999. №2

Гюльоглан Исмаилов

ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЙ ДЕНЕЖНОЙ СИСТЕМЫ

Резюме

В статье анализируется роль денег как один из важных элементов экономики, их создание и формирование, характерные особенности мировой денежной системы. Рассматривая кредитные, металлические, бумажные деньги, автор исследует их роль в развитии экономики и расширение их активности в банковской системе. По мнению автора, денежная система влияет на все этапы производственного процесса, оборот доходов и расходов.

Guloghlan Ismayilov

THE OCCURRENCE AND FORMATION FEATURES OF THE GLOBAL MONETARY SYSTEM

Summary

The article deals about the money the important element of the economy, about its establishment and formation, and the main characteristics in the economy of the world monetary system. Speaking about the paper, metal, silver, gold and credit money, the author reasearches their roles in the development of economy and banking sector performance. According to the author monetary system influences in all stages of the manufacturing process and circulation revenues and expences.